

Костова, Надежда. Глаголи с нови значения в българския език. // Славистиката в глобалния свят – предизвикателства и перспективи. Сборник с доклади от конференцията, проведена на 05-06.10.2012 г., Благоевград, УИ „Неофит Рилски”, с. 15-22. ISBN: 978-954-680-846-2

ГЛАГОЛИ С НОВИ ЗНАЧЕНИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

VERBS WITH NEW MEANINGS IN BULGARIAN

NADEZHDA SPASOVA KOSTOVA

The article deals with verb neologisms in Bulgarian. Observations were made on new lexical meanings in the semantic system. Study finds that only 16 % of words with new meanings in Bulgarian are verbs. Thematic areas of verbs usage are identified – computer technology, politics and social relations, economics and finance, drug taking, etc.

Key words: neologisms, verbs, Bulgarian language

Неологизмите са едни от най-интересните езикови явления по няколко причини. Първо, понеже отразяват развитието на технологиите, обществените отношения, икономиката и финансите, спорта и др., т.е. по екстралингвистични причини. Второ, по лингвистични причини – защото са най-динамичната група в лексикалната система на езика. Интересни за проследяване са тяхната поява, процесът на утвърждаването или отхвърлянето им, конкуренцията, в която влизат.

Неологизмите са два вида: лексикални (*даунлоудвам*) и семантични (*свалям*). В единия случай става въпрос за нова дума, която със своето значение обогатява семантичното пространство на езика. В другия – за ново значение на позната дума, което също обогатява семантичното пространство на езика.

Неологичните речници представят и двата вида неологизми, независимо дали този факт е експлициран в заглавието им, или не, напр. *Речник на новите думи и значения, 2001* и *Речник на новите думи, 2010*. И двата речника са изработени в Института за български език на БАН от авторски колектив в състав чл.-кор. Емилия Пернишка, доц. Диана Благоева и доц. Сия Колковска.

За динамиката в развитието на неологизмите свидетелстват фактите, посочени в предговорите на двата речника: РНДЗ съдържа „над 3500 нови лексикални единици или нови значения”, а РНД съдържа „около 4300 новосъздадени или новозаети думи и около 700 познати думи, развили нови значения”. Следователно за 10 г. неологизмите в българския език са нараснали с 1500.

От цифрите се вижда още, че лексикалните неологизми са много повече от семантичните – в РНД са включени 4300 лексикални и 700 семантични неологизма. В хода на настоящото изследване ще се опитае да намерим обяснение на този факт.

Материалът за изследването е ексцерпиран от *Речника на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)*, издаден през 2010 г., който съдържа както неологизми от периода 1990-2001, като тяхното лексикографско описание е актуализирано и допълнено, така и неологизми от най-новия период 2001-2010.

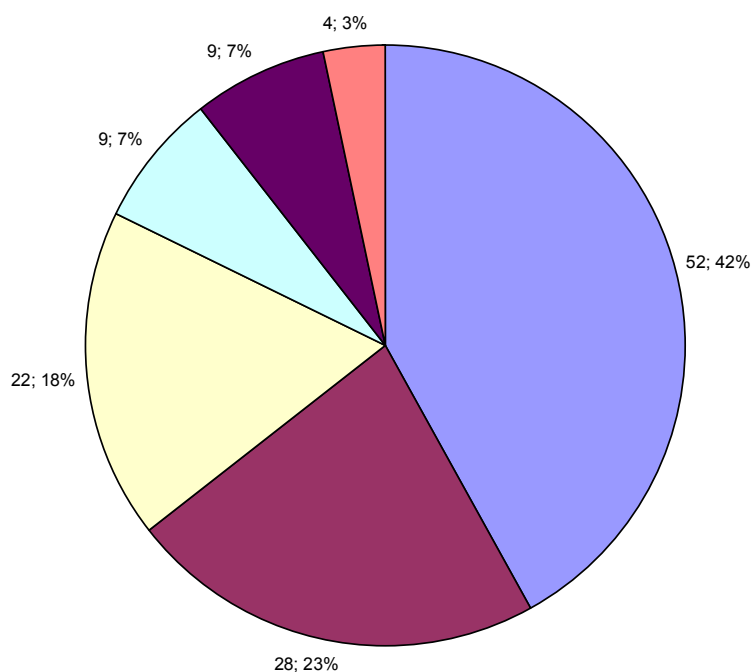
Чрез съпоставки с РНДЗ проследяваме развитието на неологизмите. За посочване на реалните употреби на неологизмите в речта използваме данни от *Българския национален корпус* (<http://search.dcl.bas.bg/>).

Насочваме вниманието си към глаголните семантични неологизми. От 700 познати думи с нови значения в РНД само 114 са глаголи, т.е. 16 %. Напълно логично е да очакваме и да получим такъв резултат, тъй като при неологизмите като езикови знаци водеща е номинативната функция – осъществявана основно със съществителни имена. За сравнение: глаголните лексикални неологизми са само 7% – от 4300 нови думи около 300 са нови глаголи.

Друга причина за относително малкия дял на глаголните неологизми са техните семантични връзки с имената – глаголите се съотнасят семантично с имена, които представят действието предметено, откъснато от неговия вършител (ГСБКЕ 1998: 218). Използването на имена вместо глаголи придава абстрактност и обобщеност на изложението, води до компресия на информацията, като това е един от начините за интелектуализация на езика (Пометкова 2002). Именно за това имената за действия са предпочитани пред глаголите и съответно имат по-голяма фреквентност. Напр. *локализация на софтуер, локализиране на софтуер* се срещат много по-често от *локализирам софтуер*, което е отразено при дефинирането на глагола:

локализирам Извършвам локализация (в 1 и 3 знач.) на софтуер.

Тези 114 познати глагла са развили нови значения в няколко тематични области: компютърни технологии, политика и обществени отношения, икономика, финанси и банково дело, битова сфера, наркомански жаргон. Разпределението на глаголите с нови значения по тематични групи представяме на фиг. 1.

Фиг. 1. Разпределение на глаголите с нови значения по тематични групи

Най-многобройни са глаголните семантични неологизми в областта на компютърните технологии – 52 глагола, или 42%. Следват групите:

обществено-политически отношения – 28 глагола, или 23%,

икономика, финанси, банково дело – 22 глагола, или 18%,

битова сфера – 9 глагола, или 7%,

наркомански жаргон – 9 глагола, или 7%,

и други – 4 глагола, или 3%.

Някои глаголи са развили по 2 и повече нови значения, често в различни тематични области, поради което броят на глаголите в тематичните групи надхвърля общия брой на глаголите с нови значения. Ето някои от тези глаголи:

затварям

комп. *Затвори файла и излезе от програмата.*

общ.-пол. *ДС търси начин да затвори темата за досиетата.*

стартирам

общ.-пол. *Министерството на здравеопазването стартира проект за оптимизиране на спешната медицинска помощ.*

комп. *Стартирай* *антивирусната програма.*

източвам

финанс. *източвам пари, кредитни карти*

комп. *източвам филми, музика*

зарибявам

иконом. *БТК се опитва да зариби нови абонати, като намалява от 70 на 20 лева таксата за откриване на телефонен пост.*

общ.-пол. *БСП иска да зариби за каузата си част от ромските гласоподаватели.*

комп. *Именно тази втора игра окончателно ме зариби.*

жарг. *Наркопласборът признал, че зарибява най-вече ученици от 121 училище.*

Ще разгледаме накратко отделните тематични групи, за да установим вътрешносистемните отношения и разпределянето на семантичното пространство.

В най-голямата група на глаголните семантични неологизми от областта на компютърните технологии са настъпили големи промени за последните 10 години. В РНД са включени 52 глагола, които са развили нови значения в тази област. В РНДЗ липсват 28 от тях, 9 глагола са с ново значение в друга област и само 14 глагола са с ново значение в областта на компютърните технологии. Равносметката: от 2001 до 2010 г. в българския език са се утвърдили 37 неологизма от тази група.

При анализа установихме, че новите значения на глаголите в компютърната област са предимно семантични калки. Те са резултат от заемане на вторично значение от съответни лексикални единици в английския език (Благоева 2005: 41). Новото значение разширява семантичния обем на домашна дума, напр.: *отварям* < *open*, *затварям* < *close*, *свалям* < *download*, *качвам* < *upload*, *надграждам* < *upgrade*, *увисвам* < *hang*; или на заемка, вече утвърдена и словообразователно адаптирана в българския език, напр.: *инсталирам*, *компресирам*.

В семантичното поле на разглежданата група глаголи установяваме два типа системни отношения: синоними и антоними. При антонимните двойки новите значения се прибавят към вече установеното противопоставяне на лексемите: *влизам* – *излизам*, *отварям* – *затварям*, *качвам* – *свалям*, *записвам* – *изтривам*, *инсталирам* – *деинсталирам*, *компресирам* – *декомпресирам*, *заразявам* – *лекувам*.

При синонимните редове обаче не винаги има съвпадение с традиционните системни отношения, образуват се нови синонимни редове, в които глаголите участват само с новите си значения:

свалям, изтеглям, източвам, точа, тегля, дърпам, дръпвам < *download*

с общо значение ‘копирам компютърни програми, аудио- и видеофайлове и др. от интернет на твърдия диск на компютър’;

пека, изпичам, пържа, прогарям, опичам, пеквам < burn

с общо значение ‘правя запис върху сиди или дивиди, като използвам записвачка’;

цъквам, цъквам, щракам, щраквам < click

с общо значение ‘чрез натискане и отпускане на бутона на мишката избирам определен обект на десктопа (иконка, линк и др.)’.

Много от новите значения на глаголите в компютърната област са семантично свързани със значенията на новите глаголи: *записвам – сейввам, свалям – даунлоудвам, качвам – ъплоудвам, надграждам – ъпгрейдвам, цъквам – кликам, цъквам – кликвам, ровя – сърфирам, сърфя*. Техните дефиниции в РНД са синонимни:

точа Комп. Жарг. Даунлоудвам; свалям, тегля, изтеглям.

цъквам Комп. Жарг. Кликвам; кликам, цъквам, щракам.

В случая наблюдаваме семантични и лексикални неологизми в конкуренция.

Именно тези семантични връзки са една от причините за по-големия брой на лексикалните неологизми. Главната причина е известна – не винаги може да се намери точно или адекватно българско съответствие (дума или словосъчетание), което да представя новото значение. Разбира се, голямо значение има и предпочитането на чужди думи като термини в различни области.

Новите значения на глаголите в компютърната област обикновено се съотнасят семантично с нови значения на съществителни имена или терминологични съчетания, което също е отразено при дефинирането им в РНД:

адресирам Задавам адрес на информация в компютърната памет или в мрежа. < *Електронен адрес. Интернет адрес. IP адрес.*

българизирам Извършвам българизация.

компресирам Извършвам компресиране.

конвертирам Извършвам конвертиране.

локализирам Извършвам локализация на софтуер.

мигрирам Извършвам миграция.

навигирам Извършвам навигация.

надстроявам Извършвам надстройка; надграждам, ъпгрейдвам.

хибернирам Включвам компютъра в режим на хибернация; хибернейтвам.

От примерите се вижда посоката на семантична и словообразователна мотивация – от съществителните имена, които изразяват действието предметно, към

глаголите. Глаголите изразяват процесно семантиката на съществителните термини или на терминологичните словосъчетания.

Налице са семантични и словообразователни връзки между няколко елемента (различни части на речта):

*компресиране на данни, компресия на данни, компресирам данни;
прикачен файл, прикачвам файл, прикачване на файл.*

Друга причина за закрепването на новите значения са семантичните връзки вътре в семантичната структура на отделен глагол. Напр. семантичният признак ‘за да търся нещо’ обединява значенията на глагола *ровя*:

ровя

1. Правя дупки в земята, за да търся нещо. *Кокошките ровят из градината.*
2. Бъркам някъде, размествам неща, за да търся нещо; тършувам. *Кой е ровил в шкафчето ми?*
3. Прен. Занимавам се с нещо от любопитство. *Не ровете в живота на хората.*
4. Прен. Информ. Разг. Преглеждам различни страници в интернет, за да търся информация; сърфирам, сърфя.

За разлика от глаголите с нови значения в компютърната област, глаголите от обществено-политическата област стоят по-изолирано в семантичното поле на групата си. Синонимни отношения тук липсват. Семантична близост има между глаголите *пожълтявам, позеленявам, посинявам* – ‘сменям политическите си възгледи и се включвам в друга партия’.

Антонимните двойки *замразявам – размразявам, отварям – затварям, стартирам – стопирам* имат и други нови значения от други тематични области.

Направихме проучване в БНК за най-често срещаните съчетания на глагола *замразявам* (данните са извлечени с функцията Колокации – <http://search.dcl.bas.bg/en/collocations/>): *замрази преговорите*: 41 срещания, *замрази авоарите*: 16, *замрази членството*: 13, *замрази участието*: 12, *замрази отношенията*: 11, *замрази цените*: 9, *замразява заплатите*: 7, *замразява преговорите*: 3. Резултатите показват: 80 употреби в обществено-политическата и 32 употреби във финансовата сфера. Ще илюстрираме тези употреби с конкретни примери: *Палестинците обявиха, че замразяват преговорите с Израел. Китай съобщи, че замразява дипломатическите си отношения с Албания. България замразява членството си в АСТА.* Значенията на *размразявам* са аналогични, но с противоположна семантика (двата глагола ще представим при следващата група).

В тази тематична група „политика и социални отношения” няма такива семантични връзки между глаголи и съществителни имена, каквито установихме между неологизмите от компютърната област. В РНД има само 1 такава дефиниция: *акредитирам* Извършвам акредитация.

Ето няколко примера от обществено-политическото говорене, извлечени от БНК: *Държавата абдикира от борбата със сивия сектор. Десницата реализира основните цели на прехода, ... и демонтира тоталитарната държава. Столетницата започна да се капсулира. Четири месеца преди изборите БСП започна да се люспи. БСП в Девня отлюспи трима. Янчулев сдаде властта на Софийски. Три са имената, които продължават да се спрягат за поста главен прокурор. Обвиненията, които се тиражират през последните дни, са напълно безпочвени. Ако България не хармонизира законодателството си с това на общността, е напълно възможно да си навлече гнева на Европейската комисия. Лидерът циментира властта си с утвърдения проект за промени в устава на партията. Някои политически сили – и десни, и леви, се опитаха да яхнат недоволството на младите хора.*

В тематичната група „икономика, финанси, банково дело” новите значения на повечето глаголи са семантично свързани с терминологични съчетания, които представляват фразеологични калки, напр.:

пера < *пране на пари* от англ. *money laundering*,

изтичам < *изтичане на капитали* от англ. *capital flight* (неточна полукалка – Благоева 2005: 52),

замразявам < *замразяване на цени* от англ. *price freeze*,

инжектирам < *финансова инжекция* от англ. *cash injection, capital injection*,

инкубирам < *бизнес инкубатор* от англ. *business incubator*,

колабирам < *икономически колапс* от англ. *economic collapse*.

В БНК проверяваме фреквентността и откриваме, че именните словосъчетания имат много повече употреби от глаголните:

- *пране на пари* 1322 срещания, *перат пари* 68, *пере пари* 57,
- *финансова инжекция* 105, *инжектиране на капитали* 49, *инжектира капитал* 8, *инжектира средства* 2, *инжектира милиарди* 2,
- *изтичане на капитали* 20, *изтичане на средства* 13, *изтичат капитали* 3, *изтичат средства* 2,
- *замразяване на цените* 16, *замрази цените* 9,
- *икономически колапс* 21, *икономиката колабира* 3.

Новите значения от областта на икономиката, финансите и банковото дело също влизат в синоними и антонимни отношения.

Синонимният ред *пера*, *изпирам*, *препирам* със значение ‘легализирам незаконно придобити пари, капитали (обикновено от престъпна дейност), като ги влагам в някакъв бизнес, банкови операции и др., чрез което затруднявам установяването на произхода им’ се съотнася семантично с терминологичното съчетание *пране на пари*. Тук виждаме и двата начина за получаване на семантични неологизми (Колковска 2008):

- чрез семантично калкиране, при което се заема значение на чужда дума (*пера*);
- чрез семантична деривация по домашен модел (*изпирам* и *препирам* развиват нови значения по модела на *пера*).

Семантично калкиране наблюдаваме и при глагола *ужилвам* < от англ. *sting*; в РНД: 1. Нанасям сериозен финансов удар на някого; ограбвам. *Общо сумата, с която групата била ужилена, надхвърляла 10 милиона лева.*

Антонимите *замразявам* и *размразявам* развиват нови значения, които са с противоположна семантика:

Глагол	<i>замразявам</i>	<i>размразявам</i>
Значения	<p>1. Определям точно, фиксирам размера на цени или доходи и установявам контрол върху тях за определен период с оглед на това да не се допуска повишаването им. // Блокирам парична сума, средства, като спирам използването им, разпореждането с тях за определен период.</p> <p>2. Прекратявам, преустановявам определена дейност или функционирането на нещо за определен период.</p>	<p>1. Отменям, премахвам установен контрол върху цени или доходи, чрез който се фиксира размерът им и не се допуска промяната му в определен период. // Отменям наложени ограничения върху разпореждането с определени финансови средства.</p> <p>2. Възобновявам, подновявам прекъсната за известен период дейност или функция.</p>
Примери	<p>1. <i>Кабинетът реши да замрази цените на парното. // Правителството замрази заплатите в бюджетната сфера.</i></p> <p>2. <i>Торовият завод „Химко” ще замрази производството си заради повишаване цените на газа. Инвеститорите замразяват строежите или ги продават на зелено.</i></p>	<p>1. <i>От днес цените на горивата са размразени след като изтече едномесечният мораториум върху тях. // Време е финансовият министър да размрази доходите.</i></p> <p>2. <i>БСП поискаха да се размрази строежа на АЕЦ Белене.</i></p>

Както се вижда, с второто си значение двата глагола могат да се употребяват и във финансовата, и в обществено-политическата сфера.

Новите значения на глаголите от битовата сфера представят човешките взаимоотношения:

впрягам се, *връзвам се* – ‘обиждам се на някого’,

дишам се – ‘не се понасям с някого’,

дръпвам – ‘постигам значителен напредък’,

изпушвам – ‘изпадам в състояние на силна преумора’,
зареждам се – ‘изпълвам се с положителна енергия, с жизненост’,
светва ми – ‘става ми ясно, разбирам’.

При наркоманския жаргон новите значения влизат във вътрешносистемни отношения на синонимия помежду си и с лексикални неологизми:

боцкам се, помпам се – ‘инжектирам си венозно наркотици’

друсам се, дрогирам се, назобвам се, надрусвам се, употребявам – ‘вземам наркотици’

или на хипонимия:

напушвам се ‘дрогирам се, като пуша марихуана или хашиш’.

Четирите глагола *дефилирам, подгривам, хронопортирам, чуквам*, които определихме като „и други”, не стоят изолирани в семантично отношение. Два от тях се свързват с лексикални неологизми:

- *чуквам* е българското съответствие на *клипвам* ‘позвънявам кратко на мобилния телефон на някого и затварям, без да чакам обаждането му, обикновено за да му дам знак, сигнал за нещо’ и има синонимна дефиниция в РНД
- *подгривам се* включва в групата на музикалните лексикални неологизми: *миксирам, рапирам, ремиксирам, семплирам, сетирам, суингирам, диджействам*.

Глаголът *дефилирам* е семантично и словообразователно свързан със съществителното *дефиле*. Глаголът *хронопортирам* е свързан със значението на *хронопортация, хронопътешествие*.

При направеното изследване установихме:

1. От семантичните неологизми само 16 % са глаголни неологизми.
2. Глаголните семантични неологизми са разпределени в 5 тематични области: компютърни технологии, обществено-политически отношения, икономика, финанси и банково дело, битова сфера, наркомански жаргон.
3. Голяма част от семантичните неологизми са в семантични отношения с лексикални неологизми.
4. Голяма част от глаголните неологизми са в семантични отношения с именни неологизми.
5. Част от семантичните неологизми образуват нови синонимни редове, в които глаголите участват само с новите си значения.
6. Част от глаголните семантични неологизми влизат в антонимни отношения, които се прибавят към вече установеното противопоставяне на лексемите.

В заключение отново ще изтъкнем причината за утвърждаване на глаголните семантични неологизми в българския език – това са семантичните връзки, които те установяват:

- с антоними и синоними,
- с лексикални неологизми (т.е. с нови думи),
- с други части на речта и със словосъчетания,
- с другите значения в семантичната структура на глагола.

Изследването е осъществено с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания”, договор ДТК 02/52 от 2009 г.

Библиография

Благоева 2005: Благоева, Д. *Аспекти на калкирането в най-новия период от развитието на българския език*. София, 2005.

Благоева 2006: Благоева, Д. Неологизмите в съвременния български език. // *Български език и литература* (електронна версия), 2006, № 6

<http://liternet.bg/publish13/d_blagoeva/neologizmite.htm>

ГСБКЕ 1998: *Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. 2. Ч. 2. София, 1998.

Кирова 2007: Кирова, Л. *Компютърните технологии и българският език*. София, 2007.

Колковска 2008: Колковска, С. Динамика и утвърждаване на новите лексикални значения в българския език. // *Български език*, 2008, № 1 <http://www.balgarskiezik.org/1-2008/S_Kolkovska.pdf>.

Пометкова 2002: Пометкова, Я. Интелектуализация на езика чрез номинализирани конструкции. // *Научни трудове на Русенския университет „А. Кънчев”*. Т. 39, серия 2.2., Русе, 2002, 26 – 29 <<http://georgesg.info/belb/personal/pometkova/statia2.htm>>.

РНД 2010: Пернишка, Ем., Д. Благоева, С. Колковска. *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)*. София, 2010.

РНДЗ 2001: Пернишка, Ем., Д. Благоева, С. Колковска. *Речник на новите думи и значения в българския език*. София, 2001.